

УДК 336.1:504

Г. М. Калетнік,

д. е. н., професор, академік НААН України, завідувач кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії,

Вінницький національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0002-4848-2796

С. М. Лутковська,

к. пед. н., доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, євроінтеграції

та міжнародної діяльності, доцент кафедри адміністративного менеджменту

та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0002-8350-5519

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.9.10

СТРУКТУРА ФІНАНСУВАННЯ ТА МОНІТОРИНГУ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

G. Kaletnik,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of NAAS of Ukraine, Head of the Department of Administrative Management and Alternative Energy Sources, Vinnytsia National Agrarian University

S. Lutkovska,

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Vice-rector for scientific and pedagogical work, European integration and international activities, Associate Professor of the Department of Administrative Management and alternative energy sources, Vinnytsia National Agrarian University

FINANCING AND MONITORING STRUCTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY MEASURES

У статті сформовано систему пріоритетних напрямів фінансової підтримки екологічної та природно-техногенної безпеки. Розроблено концептуальну схему пріоритетних джерел фінансування екологічної та безпеки. Доведено, що реалізація екологічної політики в системі забезпечення сталого розвитку потребує комплексного (міжгалузевого) підходу до вирішення проблем екологічної та природно-техногенної безпеки у просторово-територіальному вимірі, що передбачає визначення й досягнення її пріоритетних напрямів у досліджуваній сфері. Зазначено, що механізми фінансового сприяння охороні довкілля набувають першочергового значення у системі природокористування та сталого розвитку. Доповнено ринковий механізм природоохоронної діяльності, який передбачає застосування екологічних субсидій, позик, податків, зборів, штрафів, кредитів і квот, пов'язаних з викидами шкідливих речовин в атмосферу. Вони дають змогу розподіляти фінансові ресурси і акумулювати їх на державних рахунках або в спеціальних фондах. Встановлено, що екологічні субсидії мають форму інноваційних субсидій, що покривають частину видатків на розробку нових технологій, і позик на устаткування природоохоронного призначення, на відновлення якості середовища або субсидій для покриття позик. З'ясовано, що до ефективного світового економічного механізму модернізації природоохоронної діяльності належить сфера кредитування. Розроблено напрями вдосконалення системи фінансування заходів екологічної безпеки. Визначено значення моніторингу обсягів фінансування та оцінки ефективності їх використання на заходи з забезпечення екологічної безпеки. Розроблено структурна модель моніторингу й прогнозування екологічної та природно-техногенної безпеки. Структуровано показники ефективності використання коштів Фонду згуртування. Встановлено, що наразі відсутні механізми поєднання стратегічних засад державної екологічної політики та можливостей їх фінансування як на національному, так і регіональному рівнях. На фоні активного державного сприяння розробці й впровадженню екологічних програм, ефективність їх фінансового забезпечення у процесі реалізації залишається низькою, спостерігається постійне недофінансування.

In this article the system of priority directions of financial support of ecological and natural-anthropogenic safety is formed. The conceptual scheme of prioritization of sources of financing of ecological and natural-anthropogenic safety is developed. It is proved that the implementation of environmental policy in the system of sustainable development requires a comprehensive (cross-sectoral) approach to solving the problems of ecological and natural-technogenic security in the spatial-territorial dimension, which provides for the definition and achievement of its priority directions in the research area. It is noted that the mechanisms of financial assistance to the environment are of primary importance in the system of environmental management and sustainable development. A market-based environmental mechanism is emerging that involves the use of environmental subsidies, loans, taxes, fees, fines, credits and quotas related to emissions of harmful substances into the atmosphere. They make it possible to distribute financial resources and accumulate them in public accounts or in special funds. It is established that environmental subsidies take the form of innovative subsidies that cover part of the costs of developing new technologies and loans for environmental protection equipment, restoring the quality of the environment or subsidies to cover loans. It has been found out that lending is an effective global economic mechanism for environmental modernization. The directions of improvement of the system of financing of environmental safety measures have been developed. The importance of monitoring the amount of funding and assessing the effectiveness of their use for environmental security measures has been determined. The structural model of monitoring and forecasting of ecological and natural-technogenic safety is developed. Indicators of efficiency of use of funds of the Cohesion Fund have been formed. It is established that at present there are no mechanisms for combining strategic principles of state environmental policy and opportunities for their financing at both national and regional levels. Against the background of active state support for the development and implementation of environmental programs, the effectiveness of their financial support in the implementation process remains low, there is a constant underfunding.

Ключові слова: екологічна безпека, сталий розвиток, моніторинг, фінанси, структурна модель.

Key words: environmental safety, sustainable development, monitoring, finance, structural model.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перехід економіки України до функціонування на засадах сталого та стійкого розвитку потребує зміни ставлення до природних ресурсів, зниження матеріаломісткості виробництва та подолання його технологічної застарілості, що може бути реалізовано шляхом підвищення ефективності процесу розподілу бюджетних коштів, зростання інвестиційної привабливості регіону та формування адекватних сучасним умовам напрямів державного регулювання екологічно сталого розвитку [1].

Потреба розробки механізмів фінансування та моніторингу заходів забезпечення екологічної безпеки, за сучасних умов, є особливо актуальною. Екологічна безпека — це, по-перше, безпека функціонування навколишнього середовища, відсутність значимих загроз для її існування, а, по-друге, відсутність екологічних загроз життєдіяльності індивідів і їхніх різних спільностей і організацій на макрорівні. Аналогічно економічна безпека охоплює як низький рівень імовірності загроз функціонуванню і розвитку економіки країни, так і низький рівень імовірності загроз розвитку суспільства з боку

його економічної підсистеми, тобто тих процесів, що йдуть у економіці [2; 3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами фінансування та моніторингу екологічної безпеки займаються як вітчизняні, так і зарубіжні фахівці, серед яких особливий внесок у вивчення цього питання внесли: С.П. Іванюта, К.В. Таранюк, А.Б. Качинський, В.В. Вітлінський, Г.М. Калетнік, С.В. Козловський, О.В. Длугопольський, Козюк В.В., О.О. Веклич, М.В. Голованенко, С.М. Ілляшенко, О.В. Козьменко, А.Б. Качинський, С.К. Харічков, Є.В. Хлобистов, В.М. Бурков, П.А. Ваганов, К. Рихтер, О.Н. Русак, О.В. Садченко та інші [5—8]. Проте питанням формування структури фінансування та моніторингу заходів забезпечення екологічної безпеки приділено недостатньо уваги, що й пояснює актуальність цього дослідження.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розроблення інноваційної структури фінансування та моніторингу заходів забезпечення екологічної безпеки в Україні на засадах концепції сталого розвитку.

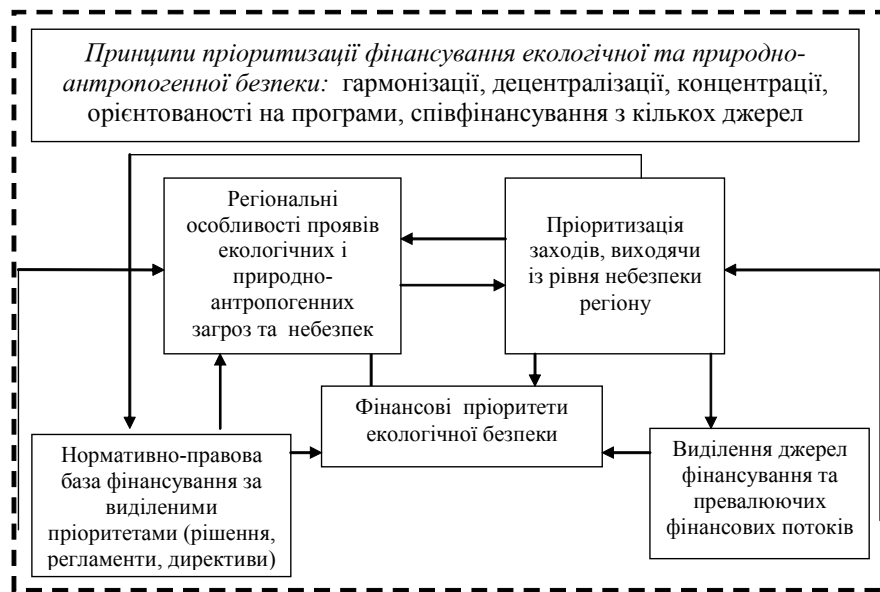

Рис. 1. Схема пріоритизації джерел фінансування екологічної та природно-антропогенної безпеки

Джерело: доповнено автором на основі [3; 9].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Система пріоритетних напрямів фінансової підтримки екологічної та природно-антропогенної безпеки не є сталою і може змінюватися залежно від конкретного етапу трансформаційних процесів, що відбуваються. Загальні підходи до визначення пріоритетів фінансового забезпечення становлять концептуальну схему узгодження вимог директив, екологічних проблем та програм регіону, а також доступних та прогнозованих фінансових потоків (рис. 1) [3].

Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає впровадження положень 29 директив ЄС у сектор "Навколишнє природне середовище" з дати підписання (а не ратифікації) згідно з графіком, його вартість та джерела фінансування. Водночас основними напрямками співпраці визначено: екологічну політику на секторальному і регіональному рівнях; наближення екологічного законодавства України до норм ЄС; підтримка реалізації екологічної політики у таких підсекторах: атмосферне повітря, водні ресурси, управління відходами, земельні та лісові ресурси тощо [9; 10].

У цьому контексті фінансування екологічної та природно-антропогенної безпеки регіону має узгоджуватися з європейськими принципами регіональної політики: гармонізації, децентралізації, концентрації, орієнтованості на програми, співфінансування з кількох джерел, базуватися на правових механізмах, але водно-

час залишатися гнучким. Таким чином, реалізація екологічної політики в системі забезпечення сталого розвитку регіону потребує комплексного (міжгалузевого) підходу до вирішення проблем екологічної та природно-техногенної безпеки у просторово-територіальному вимірі, що передбачає визначення й досягнення її пріоритетних напрямів у досліджуваній сфері. Такий підхід теоретично (в ідеальному варіанті) має забезпечувати відповідність між стратегічними пріоритетами національної екологічної політики й держав Європейського Союзу, що реалізуються у вигляді цільових екологічних програм та їх відповідної фінансової підтримки [3].

Механізми фінансового сприяння охороні довкілля набувають першочергового значення у системі природокористування та сталого розвитку. Найпопулярнішими серед механізмів визнано організаційно-економічні загалом, зокрема — плата за природний ресурс. Так, впровадження плати за забруднення атмосфери приводить до істотного зменшення природоохоронних витрат, оскільки підприємства з низькою вартістю ліквідації забруднень прагнуть до максимального їх скорочення, а за високої вартості природоохоронних заходів забруднення хоч і надходять у природне середовище, та високі штрафи за це дозволяють державним органам концентрувати значні ресурси для природоохоронних цілей. З позиції запровадження модернізаційних заходів ця група механізмів має переваги, оскільки забруднювач

має широкий спектр вибору рішень — забруднювати і платити, зупинити своє виробництво, інвестувати в очисне обладнання, внести зміни у виробничу технологію, в номенклатуру виробництва, змінити місце виробництва тощо [11].

Широко застосовується також система податків і штрафних санкцій, про що детально йшлося у попередньому параграфі роботи. За рубежний досвід передбачає встановлення податку окремо за промислове і комунально-побутове використання компонентів біосфери. Система оподаткування всіх забруднювальних виробництв прийнята в країнах ЄС, де витрати на очисні споруди іноді становлять 50 % виробничих витрат. Надання підприємствам свободи вибору альтернативних рішень щодо плати за забруднення середовища, на думку американських дослідників, створює певні передумови не лише для зменшення вартості боротьби з забрудненням, а й зменшує виробничі витрати загалом [9].

Економічне стимулювання природоохоронної діяльності не обмежується тільки примусовими методами: важливу роль відіграє політика надання певних пільг та економічної допомоги підприємствам, які здійснюють боротьбу з забрудненням. Набуває розвитку ринковий механізм природоохоронної діяльності, який передбачає застосування екологічних субсидій, позик, податків, зборів, штрафів, кредитів і квот, пов'язаних з викидами шкідливих речовин в атмосферу. Вони дають змогу розподіляти фінансові ресурси і акумулювати їх на державних рахунках або в спеціальних фондах. Це практикується у США, де приватний промисловий капітал отримує різноманітну допомогу в царині охорони довкілля. Особливе місце в цій допомозі посідають державні субсидії. Поряд із прямим субсидуванням промисловості у США широко використовується непряме субсидування: субсидії, що надаються муніципалітетом, використовуються на будівництво очисних споруд та перероблення промислових відходів. Отримання субсидій певною мірою заохочує подаліше інвестування, веде до збільшення поточних витрат американських корпорацій на охорону довкілля [14].

Екологічні субсидії мають форму інноваційних субсидій, що покривають частину видатків на розробку нових технологій, і позик на устаткування природоохоронного призначення, на відновлення якості середовища або субсидій для покриття позик. Така політика частково присутня і в Європі, де крім того існує інвестиційна премія за капітальні вкладення,

спрямовані на охорону природи. У Нідерландах за рахунок державного фінансування проводять ефективні заходи щодо зменшення забруднення і розробки чистих технологій. Додаткова знижка на 10—15 % порівняно із звичайною податковою знижкою на інвестиційні витрати застосовується для конкретних інвестицій у зменшення забруднення навколишнього середовища. У багатьох країнах держава субсидує розробку устаткування, технологій, альтернативних джерел енергопостачання, енергозаощадливі заходи (Данія, Норвегія, Швеція, Нідерланди, Канада) [9; 14].

Поширена така форма субсидій, як податкові пільги. Зниження податків на більш екологічно чисті автомобілі застосовується в Німеччині, Австрії, Норвегії, Швеції і Нідерландах. У США однією з форм державних субсидій є вилучення із загальної суми податків відсотків, отриманих по облігаціях, кошти від яких спрямовані на боротьбу із забрудненням атмосферного повітря тощо. В Іспанії поряд з податковими пільгами надаються особливі субсидії у розмірі до 30 % інвестиційних витрат на дослідницьку діяльність за моніторингом, скороченню викидів і запобіганню забрудненню навколишнього середовища. Усі субсидії на програми по боротьбі з забрудненням навколишнього середовища надаються підприємствам з державного бюджету або із спеціальних фондів міністерств з питань охорони природи. Так, в Австрії існує фонд навколишнього середовища, у Швеції — фонд запобігання забрудненню внаслідок спалювання палива, в Туреччині — фонд запобігання забрудненню навколишнього середовища тощо [9; 14].

На інтенсифікацію використання вторинних ресурсів позитивно впливає встановлення взаємовигідних цін для виробничника та споживача, раціональних прямих зв'язків, довготривалих нормативів і лімітів, застосування системи пільг, знижок, санкцій, а також економічне заохочення колективів підприємств, які використовують вторинну сировину [9].

До ефективного світового економічного механізму модернізації природоохоронної діяльності належить і сфера кредитування. Зокрема, деякі економісти вважають, що Федеральна резервна система США, яка об'єднує банківський капітал, мала б установлювати більші відсотки на позики, що використовуються для "забруднювальних" проектів, і надавати певні пільги галузям і виробництвам, які розробляють екологічно безпечну технологію чи встановлюють очисне устаткування на підприємствах [13; 14].

Важливим важелем стимулювання природоохоронної діяльності у США вважається прискорена амортизація очисного обладнання. Закон про реформу податкової системи встановив утричі коротший термін амортизації для очисного обладнання проти промислового. Поряд із 10 %-ою податковою знижкою на інвестиції під очисне устаткування у США використовуються й інші податкові пільги: у 30 штатах очисні споруди та обладнання не обкладалися податком на власність, у 24 штатах ця категорія промислового обладнання звільнена від податків із продажу; в 16 штатах не стягуються податки за оренду очисного обладнання. Кредити і квоти на викиди шкідливих речовин, як механізм, поширені у США, Німеччині, частково в Канаді. Під час їх застосування замість суворого додержання екологічних норм усіма джерелами викидів на тій чи іншій території підприємства шляхом спільних зусиль мають змогу зменшити шкідливі викиди в повітря. Місцеві органи влади, які встановлюють загальні обсяги шкідливих викидів не для одного, а для всіх підприємств разом, шляхом їх регулювання здійснюють контроль за екологічним станом території в цілому [14].

Джерелом фінансових коштів, що спрямовуються на охорону навколишнього середовища, можуть бути окремі податки, збори і штрафи за недотримання норм викидів забруднювальних речовин. В окремих випадках ставки штрафів і зборів обчислюються залежно від рівня фактичного забруднення. Такий досвід накопичено в Нідерландах, частково в Німеччині, Франції, Польщі. У більшості країн ці грошові кошти акумулюються в спеціальних фондах екологічного призначення і використовуються тільки на фінансування природоохоронних досліджень і розробок, відшкодування збитків, підготовку і реалізацію екологічних програм. Важливе значення для реалізації намічених природоохоронних заходів мають фінансово-інвестиційні та бюджетні механізми управління. Загальнонаціональні екологічні витрати США і Франції становлять приблизно 3 % валового національного продукту, причому 70—90 % витрат США і 75 % у Франції припадає на приватний сектор. Однією з умов досконалого управління природокористуванням та охороною навколишнього середовища в зарубіжних країнах є вмiле поєднання економічних механізмів з плановими, адміністративними та правовими [14].

Дослідники джерел фінансування екологічної безпеки схиляються до того, що у довго- й середньостроковій перспективі доцільно

сконцентрувати фінансові ресурси на подоланні низки найбільш важливих проблем і досягненні обмеженого переліку цілей екологічної та природно-антропогенної безпеки. Визначити ці напрями пропонується з урахуванням регіональних особливостей проявів небезпек (є стратегічним завданням поліпшення інституціонального середовища гарантування екологічної безпеки). Серед провідних напрямів вдосконалення системи фінансування науковці та практики виділяють [13]:

1. Ефективність використання бюджетних коштів у сфері екологічної та природно-антропогенної безпеки:

— перегляд екологічних інвестиційних проєктів та програм, які потребують фінансування з держбюджету (з огляду на значущість і важливість);

— подальше впровадження елементів ринкової моделі управління державними фінансами. Наразі використовується лише програмно-цільовий метод бюджетування, середньострокове бюджетне прогнозування, стратегічне планування діяльності головних розпорядників бюджетних коштів;

— перехід від індикативного до середньострокового бюджетного планування, що забезпечить систематичне бюджетне фінансування довготермінових інвестиційних проєктів екологічного спрямування й покращить прогнозованість таких видатків у сферу екологічної та природно-антропогенної безпеки [2].

2. Моніторинг обсягів фінансування та оцінка ефективності їх використання. Постійний моніторинг обсягів фінансових коштів, що плануються і спрямовуються на реалізацію заходів щодо гарантування безпеки життєдіяльності населення регіональними органами виконавчої влади, а також на об'єктах підвищеної небезпеки в регіонах (рис. 2). Принципові рішення щодо видатків мають ухвалюватися на етапі попереднього формування проєктів кошторису усіх рівнів, а нові бюджетні та законодавчі ініціативи в регіонах — враховувати реальні можливості їх фінансового забезпечення [3].

3. Збалансування видатків та надходжень до регіональних бюджетів. Передбачає здійснення видатків на охорону навколишнього природного середовища в обсягах, не менших за надходження коштів до регіональних бюджетів від збору за спеціальне використання природних ресурсів, екологічного податку та штрафних санкцій унаслідок порушення природоохоронного законодавства. Головним джерелом таких видатків повинні бути кошти підприємств-забруднювачів, що обумовлює залучення приватного капіталу [3].

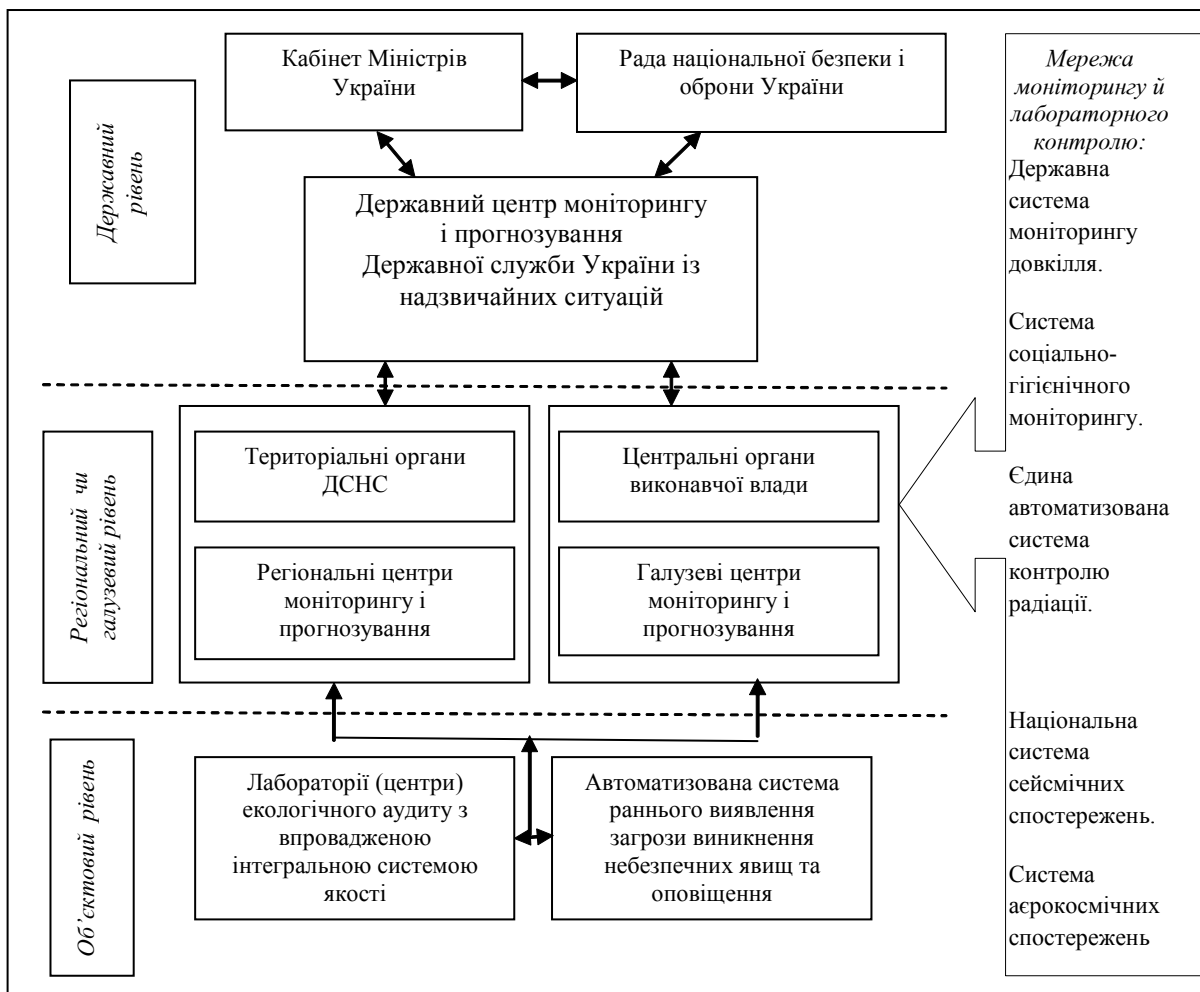

Рис. 2. Структурна модель моніторингу й прогнозування екологічної та природно-техногенної безпеки

Джерело: доповнено автором на основі [14–16].

4. Фіскальна забезпеченість регіональних бюджетів. Створює умови для перерозподілу фінансових ресурсів держави та корекції структури бюджетів. В умовах сучасної кризи найбільш ефективним заходом є закріплення за місцевими бюджетами частини податку на прибуток підприємств, що сприяє покращенню фінансової підтримки екологічної безпеки регіону [13].

5. Зміна парадигми фінансового забезпечення екологічної безпеки регіону. Передбачає перехід від механічного залучення коштів до регіонального бюджету до системного управління ними в регіоні через регіональні екологічні фонди як структурні елементи Національного екологічного фонду; фінансування конкретних заходів, спрямованих на поетапне досягнення стабілізації чи поліпшення стану екологічної безпеки [1].

6. Ефективність використання кредитних коштів, що потребує чіткого визначення цілей

та напрямів залучення кредитних ресурсів дефіцитного фінансування. Законодавчо необхідно закріпити спрямування боргових ресурсів виключно на інвестиційні проекти, наприклад, запобігання виникненню ризиків надзвичайних ситуацій антропогенного й природного характеру та ефективну ліквідацію їх наслідків у регіоні [14].

7. Екологічне страхування у сфері екологічної безпеки як одного із видів страхування цивільної відповідальності власників або користувачів об'єктів підвищеної екологічної небезпеки у зв'язку з можливим аварійним забрудненням ними навколишнього природного середовища та спричиненням шкоди життєво важливим інтересам третіх осіб, що передбачає часткову компенсацію шкоди, завданої потерпілим [13].

Дослідження законодавчої і нормативно-правової бази в галузі фінансування екологічної безпеки виявили, що наразі відсутні меха-

Таблиця 1. Показники ефективності використання коштів

Напрями фінансування	Результативність використання коштів
<i>Навколишнє середовище</i>	
Тверді відходи, тонн/рік	Додаткові обсяги переробки відходів, тонн/рік
Постачання води, осіб	Додаткова кількість населення, що обслуговується водопостачанням, осіб
Очищення стічних вод	Додаткова кількість населення, що користується послугами покращеної очистки стічних вод, осіб
Запобігання та управління ризиками	Кількість населення, що отримало вигоду від заходів по захисту від повеней, осіб
	Кількість населення, що отримало вигоду від заходів по захисту від лісових пожеж, осіб
Рекультивация земель, га	Загальна площа реабілітованих земель, га
Природа і біорізноманіття	Площа земель, що отримали природоохоронний статус, га
<i>Енергетика та зміни клімату</i>	
Поновлювані джерела енергії	Додаткова потужність виробництв з відновлюваної енергії, МВт
Енергоефективність	Кількість домогосподарств з поліпшеним споживанням енергії, од
	Зниження річного споживання первинної енергії в громадських будівлях, кВт / рік
	Кількість додаткових споживачів енергії, приєднаних до смарт-сітки, осіб
Скорочення викидів парникових газів	Розрахункове річне зниження ПГ, тонн/CO ₂ -екв
<i>Транспорт, км</i>	
Залізничний	Загальна довжина нових залізничних ліній
	Загальна довжина реконструйованих або модернізованих залізничних ліній
Міський	Загальна довжина нових або вдосконалених трамвайних і метроліній
Дороги	Загальна довжина побудованих доріг
	Загальна довжина реконструйованих чи модернізованих доріг
Внутрішні водні шляхи	Загальна довжина нових внутрішніх річкових чи морських шляхів

Джерело: розроблено на основі [3; 9; 19].

нізми поєднання стратегічних засад державної екологічної політики та можливостей їх фінансування як на національному, так і регіональному рівнях. У результаті, на фоні активного державного сприяння розробці й впровадженню екологічних програм, ефективність їх фінансового забезпечення у процесі реалізації залишається низькою, спостерігається постійне недофінансування [18].

Сьогодні постійне системне недофінансування заходів запобігання поширенню забруднення, накопичені проблеми організаційного характеру, призвели до того що регіони та міста фактично втратили важелі впливу на обмеження екологічних загроз і ризиків. Водночас активізація діяльності щодо апроксимації екологічного законодавства згідно з вимогами Директив ЄС з охорони навколишнього природного середовища потребує пошуку нових, альтернативних форм та інструментів залучення коштів на превентивізацію заходів безпеки. Окрім "горизонтальних" Директив, важливим інструментом регулювання відносин у сфері запобігання поширенню забруднення навколишнього природного середовища у межах Євро-

пи є Фонд згуртування (The Cohesion Fund) [19], на кошти якого можуть розраховувати країни, чий ВВП нижчий 90% від середнього по ЄС. Країнам, що планують членство в ЄС, допомога надається через фонд "Інструмент структурної політики для підготовки до вступу" (ISPA) — для фінансування екологічних і транспортних проектів. Згідно зі статутом Фонду, виділяється 63,4 млрд євро для інвестування програм за низькою категорій, а саме: підтримка розвитку проектів з низьковуглецевої економіки; сприяння адаптації до зміни клімату, попередження й управління ризиками, в т.ч. інвестиційне заохочення ініціатив для вирішення конкретних ризиків, що забезпечують стійкість, а також розробка систем аварійного управління стихійними лихами; збереження та захист навколишнього природного середовища і підвищення ефективності використання ресурсів шляхом сприяння сталому функціонуванню транспорту й усуненню недоліків у ключових мережевих інфраструктурах [9; 19].

За допомогою інвестиційних грантів, субсидій, податкових пільг та компенсацій як головних механізмів, упродовж 2007—2014 рр.

коштами Фонду згуртування було підтримано близько 20 програм у 14 країнах Європи. Більшість з них мали спільне фінансування, разом з Європейським фондом регіонального розвитку (ERDF) та стосувалися оптимізації TEN-T й інфраструктури всередині країни з дотриманням вимог охорони довкілля. Ефективність освоєння коштів фонду оцінюється за відповідним набором показників серед яких: показники стану навколишнього природного середовища, транспортної мережі, розвитку відновлювальної енергетики, зміни клімату (табл. 1).

Згідно з Маастрихтською угодою створено спеціальний Фонд згуртування (The Cohesion Fund), діяльність якого передбачала наближення до стандартів ЄС [3; 19] депресивних регіонів чотирьох найбідніших країн співдружності (Греції, Ірландії, Іспанії, Португалії). З цього часу більш як одна третя частина бюджету спрямовується на програми регіональної політики; остаточно сформовані фінансові інструменти, які включають не тільки структурні фонди, а й спеціалізовані програми (ISPA, SAPARD, PHARE та ін.).

Фонд згуртування створений 1993 року з метою зміцнення структурної політики Спільноти, зокрема фінансування розвитку транспортної інфраструктури та екологічних проектів. Він охоплює країни, в яких ВВП на душу населення становить менш ніж 90% від середнього в ЄС (Греція, Іспанія, Ірландія та Португалія). Політика Фонду передбачає зменшення економічних та соціальних нерівностей і сприяння сталому розвитку; підтримку проектів європейської транспортної інфраструктури, визначених Регламентом ЄС № 1316/2013 у сумі 10 млрд євро відповідно до статті 92 (6) Регламенту (ЄС) № 1303/2013. Правові механізми, що регулюють Фонд згуртування, координуються з іншими інструментами Співтовариства, зокрема Європейського фонду регіонального розвитку. Зі свого боку, Комісія пропонує керівні принципи для програмування допомоги від структурних фондів, котрі потрібно узгоджувати з Фондом згуртування. Взаємодоповнюваність цих структур в основному орієнтована на можливість і заохочення проектів у різних сферах, або досягнення спільного інтересу. Фінансування з Фонду згуртування здійснюється, якщо держава несе повну відповідальність за отримані кошти, та, відповідно, призупиняється, у разі невиконання нею програми конвергенції економічного й валютного союзу (стабільності і зростання) [19; 20].

ВИСНОВОК

Будь-яка господарська діяльність, а особливо на густозаселених територіях, може спричинити виникнення й поширення екологічних та природно-антропогенних загроз і небезпек. Саме тому обов'язковим є дотримання низки принципів, а саме: запобігання, обачності, відповідності нормам міжнародного екологічного законодавства тощо. На сьогодні підприємства є потенційним джерелом забруднення території України та суміжних держав. Власних коштів та резервів для забезпечення заходів щодо превентивізації недостатньо (про що свідчить недофінансування провідних державних цільових Програм запобігання ризикам і небезпекам виникнення НС). Організаційно-економічний потенціал (наразі недоступний для України) зосереджений у структурних фондах ЄС, зокрема Фонді згуртування, котрий за допомогою відповідних механізмів надає інвестиції для подолання територіальних диспропорцій, у тому числі й екологічних.

З огляду на активізацію політики взаємодії "Україна-ЄС" пріоритетною має стати державна підтримка виконання стратегій регіонального й міського розвитку з урахуванням екологічної складової, розширення повноважень місцевих органів влади щодо визначення та фінансування спільних міжнародних екологічних проектів з активним залученням місцевих органів до розробки та реалізації програмних документів у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Пріоритетним залишається формування страхових фондів й інших джерел фінансування заходів стосовно попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій у регіонах. Це передбачає вдосконалення системи страхування й перестраховування техногенних і природних ризиків виникнення аварій, катастроф; упровадження механізмів і методів фінансового менеджменту у цій сфері; поліпшення умов і норм кредитування щодо попередження й ліквідації надзвичайних ситуацій.

Література:

1. Національна парадигма сталого розвитку України / За заг. ред. акад. НАН України, д. т. н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2016. 72 с.

2. Колмакова В.М. Оптимізація використання коштів державного бюджету на подолання

наслідків непередбачених надзвичайних ситуацій. В.М. Колмакова. Національне господарство України: теорія та практика управління: зб. наук. пр. Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України". К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2011. С. 69—74.

3. Обиход Г.О. Інституціоналізація екологічної безпеки в системі формування політики сталого розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.06 "Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища". Г.О. Обиход. Київ, 2017. 43 с.

4. Герасимчук З.В. Фінансова політика сталого розвитку регіону: монографія / Герасимчук З.В., Вахович І.М., Камінська І.М. Луцьк: Надстир'я, 2006. 220 с.

5. Koziuk V., Hayda Y., Dluhopolskyi O., Kozlovskyi, S. Ecological performance: ethnic fragmentation versus governance quality and sustainable development. *Problemy ekorozwoju. Problems of sustainable development*. 2020. Vol. 15. № 1, pp. 53—64.

6. Калетнік Г.М., Козловський С.В., Козловський В.О. Стійкість економіки як фактор безпеки та розвитку держави. *Економіка України*. 2012. № 7. С. 16—25.

7. Веклич О. Удосконалення економічних інструментів екологічного управління в Україні. *Економіка України*. 1998. № 9. С. 65—74.

8. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспективи покращення. К.: НІСД, 2001. 312 с.

9. Бізек В. Політика та право ЄС з питань, що стосуються довкілля: посібник. В. Бізек. Проект Європейського Союзу "Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України у впровадженні секторальної бюджетної підтримки". Київ, 2013. 168 с.

10. Національна стратегія наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.menr.gov.ua/docs/activity-adaptation/draft_NAS_FEB2015.pdf

11. Інституціоналізація природно-ресурсних відносин: колективна монографія. За заг. ред. д. е. н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика. К.: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. 400 с.

12. Колмакова В.М. Теоретико-методологічні підходи до фінансового забезпечення техногенної та екологічної безпеки. Механізм регулювання економіки. 2012. № 1. С. 47—53.

13. Жарова Л. Особливості та перспективи формування резервного фонду бюджету з урахуванням стратегічного потенціалу еколого-економічної безпеки. *Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика*. 2011. С. 109—115.

14. Екологічна модернізація в системі природно-техногенної та екологічної безпеки: монографія / Степаненко А.В., Обиход Г.О., Омельченко А.А. та ін.]; Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України". К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2016. 435 с.

15. Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні за 2018 рік: ДСНС України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Analitichniy-oglyad-stanu-tehnogennoyi-ta-prirodnoyi-bezpeki-v-Ukrayini-za-2015-rik.html>

16. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування у 2-х т.: Т. 1. Природно-техногенна (екологічна) безпека. Б. Данилишин, А. Степаненко, О. Ральчук та ін. К.: Наукова думка, 2008. 392 с.

17. Козловський С.В. Фінансова математика. К.: Знання України, 2006. 308 с.

18. Обиход Г.О. Інституціонально-організаційні механізми політики забезпечення екологічної і природно-техногенної безпеки. *Теорії мікро-макроекономіки*. 2012. № 39. С. 134—140.

19. EU Cohesion Policy 2014—2020: legislative proposals. URL: www.ec.europa.eu/regional_policy/what/future/proposals_2014_2020_en.cfm (дата звернення 01.04.2020).

20. Integrated Risk Information System. U.S. Environmental Protection Agency (EPA). URL: <http://www.epa.gov/iris> (дата звернення 01.04.2020).

21. Калетнік Г.М., Козак К.В. Зелений бізнес — перспективи підприємництва. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 12. с. 36.

22. Сосюра С.Г. Бюджетні важелі забезпечення екологічної безпеки / Сосюра С.Г., Хлобистов Є.В. *Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях*. РВПС України НАН України, ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, ЛНТУ, НДІ СРП. Сімферополь: "Фенікс", 2010. С. 524—543.

References:

1. Paton, V. E. (2016), *Natsional'na paradyhma staloho rozvytku Ukrainy [The national paradigm for sustainable development of Ukraine]*, 2nd, reworked, and additions, State Institution "Institute of Economics of Environmental Management and

Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine.

2. Kolmakova, V.M. (2011), "Optimizing the use of state budget funds to overcome the consequences of unforeseen emergencies", National Economy of Ukraine: Management Theory and Practice: Coll. of sciences. State Institution "Institute of Economics of Environmental Management and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine", pp. 69—74.

3. Obuhod G.O. (2017), "Institutionalization of environmental safety in the system of sustainable development policy formation", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.

4. Gerasymchuk Z.V. (2006), Finansova polityka staloho rozvytku rehionu [Financial Policy for Sustainable Development of the Region], Nadstyr'ia, Lutsk, Ukraine.

5. Koziuk, V. Hayda, Y. Dluhopolskyi, O. and Kozlovskyi, S. (2020), "Ecological performance: ethnic fragmentation versus governance quality and sustainable development", Problems of sustainable development, vol. 15, no. 1, pp. 53—64.

6. Kaletnik, G.M. Kozlovsky, S.V. and Kozlovsky, V.A. (2012), "Sustainability of the economy as a factor of security and development of the state", Ukraine economy, vol. 7, pp. 16—25.

7. Veklic, O. (1998), "Improvement of economic instruments of environmental management in Ukraine", Ukraine economy, vol. 9, pp. 65—74.

8. Kachinsky, A.B. (2001), Ekolohichna bezpeka Ukrainy: systemnyj analiz perspektyvy pokraschennia [Ukraine's environmental safety: a systematic analysis of the prospects for improvement], NISD, Kyiv, Ukraine.

9. Bizek, V. (2013), "EU Policy and Law on the Environment", Proekt Yevropejs'koho Soiuzu "Dodatkova pidtrymka Ministerstva ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy u vprovadzhenni sektoral'noi biudzhetnoi pidtrymky" [European Union project "Additional support from the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine in implementing sectoral budget support"], Kyiv, Ukraine.

10. Ministry of Ecology and Natural Resources (2015), "National strategy for approximation (approximation) of Ukrainian legislation to EU environmental law", available at: http://www.menr.gov.ua/docs/activity-adaptation/draft_NAS_FEB2015.pdf (Accessed 10 April 2020).

11. Hvesik, M.A. (2012), Instytutsionalizatsiia pryrodno-resursnykh vidnosyn [Institutionalization of natural resource relations], DU "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsional'noi akademii nauk Ukrainy", Kyiv, Ukraine.

12. Kolmakova, V.M. (2012), "Theoretical and methodological approaches to the financial support of technogenic and environmental security", The mechanism of regulation of the economy, vol. 1, pp. 47—53.

13. Zharova, L. (2011), "Features and prospects of formation of a reserve fund of the budget taking into account the strategic potential of ecological and economic security", Sustainable development and environmental safety of society: theory, methodology, practice, pp. 109—115.

14. Stepanenko, A.V. Obikhod, G.O. and Omelchenko, A.A. (2016), Ekolohichna modernizatsiia v systemi pryrodno-tekhnohennoi ta ekolohichnoi bezpeky [Ecological modernization in the system of natural-technogenic and ecological safety], DU "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsional'noi akademii nauk Ukrainy", Kyiv, Ukraine.

15. SES of Ukraine (2019), "Analytical review of the state of technogenic and natural security in Ukraine for 2018", available at: <https://www.dsns.gov.ua/en/Analitichniy-oglyad-stanu-tehno-gennoyi-ta-prirodnoyi-bezpeki-v--Ukrayini-za-2015-rik.html> (Accessed 10 April 2020).

16. Danylyshyn, B. Stepanenko, A. and Ralchuk, O. (2008), Bezpeka rehioniv Ukrainy i stratehiia ii harantuvannia u 2-kh t. [Security of the regions of Ukraine and strategy of its guarantee in 2 volumes], vol. 1, Pryrodno-tekhnohenna (ekolohichna) bezpeka [Natural-technogenic (ecological) safety], Scientific Thought, Kyiv, Ukraine.

17. Kozlovsky, S.V. (2006), [Financial mathematics], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

18. Obihod, G.O. (2012), "Institutional and organizational mechanisms of environmental and technogenic safety policy", Theories of micro-macroeconomics, vol. 39, pp. 134—140.

19. EU (2020), "Cohesion Policy 2014-2020: legislative proposals", available at: www.ec.europa.eu/regional_policy/what/future/proposals_2014_2020_en.cfm (Accessed 10 April 2020).

20. U.S. Environmental Protection Agency (EPA) (2020), "Integrated Risk Information System", available at: <http://www.epa.gov/iris> (Accessed 10 April 2020).

21. Kaletnik, G.M. and Kozak, K.V. (2016), "Green Business — Perspectives on Entrepreneurship", Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice, vol. 12, pp. 36.

22. Sosyura, S.G. (2010), "Budget levers for environmental security", Stalyj rozvytok ta ekolohichna bezpeka suspil'stva v ekonomichnykh transformatsiakh [Sustainable development and environmental safety of society in economic transformations], Fieniks, Simferopol, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 26.04.2020 р.*